

ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ТРУДОВИХ ПРАВ: ПЕРСПЕКТИВИ ФОРМУВАННЯ МЕТОДИКИ РОЗСЛІДУВАННЯ

ТОПЧІЙ Віталій Васильович - здобувач Відкритого міжнародного університету розвитку людини "Україна"

В статті на основі аналізу проблем уголовно-правової захисти трудових прав громадян, стану наукових досліджень проблем розслідування цих преступлень, а також проблем следственной практики, определена и обоснована необходимость и своевременность методики расследования преступлений против трудовых прав.

Ключові слова: злочини проти трудових прав; методика розслідування; трудові права; слідча практика.

Конституція України передбачає, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю, а твердження і забезпечення прав і свобод людини визнається головним обов'язком держави (ст. 3).

Основні права осіб, які працюють у нашій державі, визначаються Кодексом законів про працю України, який регулює трудові відносини усіх працівників, сприяючи зростанню продуктивності праці, поліпшенню якості роботи, підвищенню ефективності суспільного виробництва і піднесенню на цій основі матеріального і культурного рівня життя трудящих, зміцненню трудової дисципліни і поступовому перетворенню праці на благо суспільства в першу життєву потребу кожної працездатної людини.

Законодавство про працю закріплює належний рівень умов праці та охорону трудових прав працівників. Право грома-

дян України на працю, тобто на одержання роботи з оплатою праці не нижче встановленого державою мінімального розміру, включаючи право на вільний вибір професії, роду занять і роботи, гарантується та забезпечується державою. Держава створює умови для ефективної зайнятості населення, сприяє працевлаштуванню, підготовці і підвищенню трудової кваліфікації, а в разі необхідності забезпечує перепідготовку осіб, вивільнюваних у результаті переходу до ринкової економіки.

Працівники реалізують право на працю шляхом укладення трудового договору про роботу на підприємстві, в установі, організації або з фізичною особою. Працівники мають право на відпочинок відповідно до законів про обмеження робочого дня та робочого тижня і про щорічні оплачувані відпустки, право на здорові і безпечні умови праці, на об'єднання в професійні спілки та на вирішення колективних трудових конфліктів (спорів) у встановленому законом порядку, на участь в управлінні підприємством, установою, організацією, на матеріальне забезпечення в порядку соціального страхування в старості, а також у разі хвороби, повної або часткової втрати працездатності, на матеріальну допомогу в разі безробіття, на право звернення до суду для вирішення трудових спорів незалежно від характеру виконуваної роботи або займаної посади, крім випадків, передбачених законодавством, а також інші права, встановлені законодавством [1].

Реалізація гарантій трудових прав громадян, передбачених Конституцією, Кодексом законів про працю України та іншими законами не можлива без існування дієвої системи захисту цих прав від протиправних посягань, а також системи контролю та нагляду у цій сфері.

Законодавцем злочини проти трудових прав громадян розміщено у розділі V КК України “Злочини проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод громадян”. До групи кримінально-правих норм, що охороняють трудові права громадян, традиційно належить:

1. Грубе порушення законодавства про працю (ст. 172 КК України), що полягає у незаконному звільненні працівника з роботи з особистих мотивів або іншому грубому порушенні законодавства про працю, яке істотним чином порушило або могло порушити право громадянина на працю. Кваліфікуючою ознакою цього злочину є незаконне грубе порушення законодавства про працю щодо певних категорій працівників (потерпілих): неповнолітнього, вагітної жінки чи матері, що має дитину віком до 14 років або дитину-інваліда.

2. Грубе порушення угоди про працю (ст. 173 КК України), вчинене службовою особою підприємства, установи, організації незалежно від форми власності, а також окремих громадянином або уповноваженою особою шляхом обману чи зловживання довірою або примусом до виконання роботи, не обумовленої угодою. Кваліфікуючою ознакою цього злочину є порушення угоди про працю стосовно громадянина, з яким укладено угоду щодо його роботи за межами України.

3. Примушування до участі у страйку або перешкоджання участі у страйку - (ст. 174 КК України), що вчинюється шляхом насильства, погрози застосування насильства, інших протиправних дій.

4. Невиплата заробітної плати, стипендії, пенсії чи інших установлених законом виплат (ст. 175 КК України) більше ніж за один місяць, вчинена умисно керівником підприємства, установи, організації незалежно від форми власності. Кваліфікуючою ознакою злочину є вчинення діяння

в результаті нецільового використання коштів, призначених для виплати заробітної плати, стипендії, пенсії та інших установлених законом виплат.

Окремо слід зазначити, що право на безпечні умови праці сьогодні охороняється нормами, розміщеними в окремому розділі КК України “Злочини проти безпеки виробництва”, хоча у попередній редакції КК стаття “Порушення вимог законодавства про охорону праці” як і інші норми, що стосувались трудових прав особи, знаходились в главі “Злочини проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина” (у КК 1922 р. відповідальність за порушення законодавства про працю і охорону праці взагалі була передбачена однією статтею) [2, с. 309].

Сучасний підхід законодавця щодо розміщення згаданих складів злочинів проти трудових прав громадян у різних главах КК України має як прибічників, так і критиків. Так, наприклад, В.І. Павликівський зазначає, що злочини, пов’язані з порушенням законодавства про працю, поділяються на дві основні групи: 1) порушення трудових прав людини і громадянина, не пов’язані з посяганням на життя та здоров’я; 2) порушення правил охорони праці і техніки безпеки на виробництві, які створюють загрозу заподіяння шкоди життю та здоров’ю людини [3, с. 3]. Водночас Г.Д. Луцик вважає, що злочини проти трудових прав людини, розміщені у розділах V і X Особливої частини КК України, мають спільний родовий об’єкт, а відтак, повинні бути об’єднані в одному розділі [4, с. 229–230].

Аналіз наведених, а також інших точок зору щодо проблем кримінально-правової охорони трудових прав громадян, відмежування їх від інших складів злочинів, визначення їх місця в Особливій частині КК України, дає підстави для висновку про те, що зазначена тематика є актуальною не лише в контексті законотворчості, але і правозастосування, що потребує активної участі науковців у вирішенні низки проблемних питань. Неможливо також переоцінити значення цієї діяльності для роз-

роблення методики розслідування злочинів проти трудових прав, що обов'язково передбачає необхідність міжгалузевого аналізу правових норм у визначенні переважної більшості її положень.

Ознайомлення з науковим дослідженнями, публікаціями, юридичною літературою засвідчило, що в Україні питанням методики розслідування злочинів проти трудових прав належної уваги досі не приділялось. Здебільшого дослідження порушень трудового законодавства відбувалось у контексті розв'язання питань трудового права [5–7] або загальних проблем кримінальної відповідальності за такі порушення [8; 9]. Між тим, прагнення роботодавців отримувати більші прибутки за рахунок ігнорування (а нерідко й свідомого порушення) гарантованих Конституцією та законами України прав працівників, нехтування правилами техніки безпеки (питома вага підприємств з незадовільними умовами праці та зношеними виробничими фондами становить 55 %) є чинниками, які протягом багатьох років викликають занепокоєння органів державної влади й негативну реакцію з боку громадськості та зарубіжних експертів. Проблема удосконалення правозастосовної практики щодо притягнення винних до відповідальності за злочини проти трудових прав особливо актуалізується з огляду на таке:

по-перше, загальновідомим є факт, що порушення трудових прав набувають масового характеру у зв'язку з нестабільною соціально-економічною ситуацією, недоліками нормативно-правового регулювання у сфері трудових відносин, недостатньою ефективністю діяльністю органів нагляду і контролю за додержанням законодавства про працю, які повинні у межах компетенції у рамках існуючих юридичних процедур забезпечувати постійний контроль за додержанням суб'єктами господарювання трудового законодавства шляхом перевірок та вжиття заходів щодо притягнення порушників трудового законодавства до адміністративної, кримінальної та дисциплінарної відповідальності (аналіз судової статистики щодо захисту трудових прав

людини дозволяє зробити висновки про те, що в судах найбільшу кількість складають такі категорії справ: необґрунтована невивплата заробітної плати, а також незаконні звільнення працівників, тобто грубе порушення законодавства про працю).

По-друге, неналежне реагування прокуратури та органів внутрішніх справ на кримінальні правопорушення цієї категорії, причиною чого є високий рівень латентності злочинів проти трудових прав, відсутність досвіду розслідування цих злочинів у слідчих органів внутрішніх справ (до підслідності ОВС їх віднесено у 2012 році з ухваленням нового КПК України), складністю процесу доказування, що вимагає знання специфіки цих злочинів, особливостей проведення слідчих (розшукових) дій, призначення експертиз тощо, адже дослідження проблем провадження у справах цієї категорії здійснювались переважно ще за радянських часів, коли систему трудових відносин було монополізовано державою. На сьогодні ж з розвитком приватного та корпоративного секторів економіки ці наукові положення вимагають перегляду та формування сучасної методології.

З метою з'ясування потреб слідчої практики щодо розслідування злочинів проти трудових прав було проведено опитування практичних працівників. Узагальнення одержаних даних дозволило визначити низку актуальних проблем, вирішення яких сприятиме підвищенню ефективності розслідування цієї категорії злочинів. До загальних зауважень віднесено, зокрема, складність відмежування злочинів проти трудових прав від деяких інших злочинів та адміністративних проступків; відсутність сталої слідчої та судової практики; бланкетний характер диспозицій окремих норм, що потребує ґрунтовних знань з інших галузей законодавства, міжгалузевого аналізу змісту кримінально-правових норм; застарілість методик розслідування злочинів проти трудових прав, що враховували б сучасний стан кримінального і кримінального процесуального законодавства.

До зауважень, що стосуються окремих

проблем розслідування респонденти віднесли такі: процесуальні особливості початку досудового розслідування злочинів проти трудових прав, типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування; проблемами із визначенням елементного складу криміналістичної характеристики злочинів проти трудових прав; особливості проведення окремих слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, зокрема: огляду місця події, допитів різних категорій осіб, призначення експертиз, огляду документації та формування її переліку; особливості взаємодії із різними суб'єктами, які здійснюють нагляд і контроль за дотриманням законодавства про працю.

Наведений перелік лише у загальних рисах відображає проблеми розслідування злочинів проти трудових прав і не є вичерпним. Існують також і численні специфічні особливості, які потребують уваги при розробленні методики розслідування цих злочинів. Наприклад, специфіка розслідування злочинів проти трудових прав, що вчинюються на приватних підприємствах, де таких порушень набагато більше, хоча вони мають прихований характер, проблемні питання використання спеціальних знань, що полягають у тому, що слідчі не володіють інформацією про коло осіб, які можуть надати потрібну допомогу, відсутність концептуального уявлення про специфіку злочинів проти трудових прав, проблеми, пов'язані з реалізацією взаємодії з органами державної влади, що здійснюють нагляд і контроль за дотриманням законодавства про працю подекуди у зв'язку з необізнаністю щодо переліку таких органів та їх повноважень та ін.

Відтак, керуючись викладеним та зважаючи на той факт, за підрахунками експертів в Україні на умовах трудового договору зайнято і підпадає під дію законодавства про працю більше 20 млн. осіб, системні суспільно небезпечні порушення трудових прав породжують бідність серед працюючих, спричиняють масову трудову міграцію та руйнування трудового потенціалу, втрату конкурентоздатності національної економіки, важливість належного захисту трудових прав громадян є очевид-

ною. Саме тому розроблення методики розслідування злочинів проти трудових прав убачається потрібним і своєчасним та сприятиме забезпеченню швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необгрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура, що визнається головним завданням кримінального провадження.

Література

1. Кодекс законів про працю України. – Х. : Одиссей, 2008. – 136 с.
2. Кримінальне право (особлива частина): підручник / за ред. О.О. Дудорова, Є.О. Письменського Т.І. – Луганськ : Видавництво “Елтон”, 2012. – 778 с.
3. Павликівський В. І. Кримінальна відповідальність за порушення законодавства про працю, не пов'язані з посяганням на життя і здоров'я : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 / В.І. Павликівський. – Харків, 2004. – 20 с.
4. Луцик Г. Д. Злочини проти трудових прав людини: проблемні питання об'єкта за чинним КК України / Г. Д. Луцик // Наук. вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – Львів. – 2009. – № 4. – С. 224–235.
5. Новосельська І. В. Вдосконалення правового регулювання юридичної відповідальності за порушення зобов'язань, передбачених трудовим договором : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05 / Новосельська І. В. ; Східноукр. нац. ун-т ім. В. Даля. – Луганськ, 2010. – 20 с.
6. Кравченко В. О. Правове регулювання звільнення за одноразове порушення трудових обов'язків : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05 / Кравченко В. О. ; М-во освіти і науки, молоді та спорту України, Нац. ун-т “Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого”. – Х., 2011. – 20 с.

АНОТАЦІЯ

У статті на підставі аналізу проблем кримінально-правового захисту трудових прав громадян, стану наукових досліджень проблем розслідування цих злочинів, а також проблем слідчої практики визначено та обґрунтовано необхідність та своєчасність розроблення методики розслідування злочинів проти трудових прав.

SUMMARY

The article is based on the analysis of problems of criminal law protection of labor rights, the state of research problems investigating these crimes and problems investigative practices, and determined the necessity and timeliness of developing methods of investigating crimes against labor rights.

7. Петров П. В. Правове регулювання відповідальності за порушення чи невиконання умов угод у трудовому праві : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05 / Петров П. В. ; М-во освіти і науки, молоді та спорту України, Східноукр. нац. ун-т ім. В. Даля. – Луганськ, 2012. – 18 с.

8. Лиськов М. О. Кримінально-правова характеристика складів злочинів про-

ти трудових прав людини : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Лиськов М. О.; М-во внутр. справ України, Львів. держ. ун-т внутр. справ. – Львів, 2012. – 18 с.

9. Готін О. М. Злочини проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина : [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.] / Луган. держ. ун-т внутр. справ. – Луганськ, 2006. – 190 с.